

Communio. De betekenis van een internationaal tijdschrift

De Franse editie van ons tijdschrift bestond rond Pasen 2025 een halve eeuw, naar ik vernam reden voor een symposium in Parijs en een bijzondere Eucharistieviering aldaar in de recent heropende kathedraal van Notre-Dame. Onze hoofdredacteur heeft eraan deelgenomen. Aan de oorsprong van *Communio* staan de Zwitserse theoloog en benoemd kardinaal Hans Urs von Balthasar (1905-1988) en de Duitse theoloog Joseph Ratzinger (1927-2022), beter bekend onder de naam paus Benedictus XVI. Enkele jaren voor zijn dood kennen we van ‘de kerkvader der Helveten’ (zoals Von Balthasar door zijn goede vriend Henri de Lubac SJ (1896-1991) was omschreven), een gebed met de volgende verwoording: “*Wij voelen dat uw goddelijke Geest ons helpt om de eenheid te bewaren onder elkaar en om over vele landen en culturen de kerkelijke eenheid te versterken*”.

Het is begin 80-er jaren van de vorige eeuw dat ik contact kreeg met Von Balthasar persoonlijk, via een gesprek in een spreekkamer op Rolduc. Hij was daar om enkele studiedagen te verzorgen in het recent geopende en goed florerende seminarie; ik had hem een briefje geschreven met enkele vragen en hij stelde mij voor om elkaar daar te ontmoeten. De voortzetting van dit contact was – mede door invloed en bemiddeling van pater Gerard Wilkens sj (+2021), nadien lange jaren hoofdredacteur voor de Nederlandstalige editie – in 1983 in het Poolse Warschau, waar ik voor het eerst deelnam aan een internationale vergadering van de nog jeugdige redactie van *Communio*. Waarom en hoe is het tijdschrift ontstaan?¹

1. Achtergrond

Op 8 december 1965 werd in Rome het Tweede Vaticaans Concilie door paus Paulus VI gesloten. 1968 staat in Nederland bekend als ‘revolutiejaar’². Zelf voltooide ik in die dagen mijn studie in Frankrijk, waar de politieke en culturele verwarring groot was, wat kerkelijk onder meer tot uiting kwam – zoals ook in andere landen – in het ontstaan van ‘priesterverenigingen’ (zoals *Echange et Dialogue*). Priesterschap als levensroeping of als pastorale en professionele dienstverlening werden nogal diametraal tegenover elkaar gesteld. Op de achtergrond speelde de vraag naar de interpretatie van het zojuist genoemde concilie, waarbij de focus – vanuit Bijbelse achtergrond en betrokkenheid op de traditie – door de ene stroming meer uitging naar het aspect ‘Volk van God’, terwijl de andere de nadruk legde op de Kerk als ‘Lichaam van Christus’. Paus Paulus VI zag de spanning zo sterk toenemen, dat hij op een bepaald moment sprak over een dreigende ‘vernietiging van de Kerk’. Rond de receptie van het Concilie ontstond grote onzekerheid. Nationale bisschoppenconferenties moesten zichzelf uitvinden. In Nederland werd de groeiende onduidelijkheid onder meer geïllustreerd door het z.g. ‘Pastoraal Concilie’ (1966-1970) en enigszins rond de verwarring aangaande de ‘Nieuwe Katechismus’ (1966) die spoedig enige internationale allure kreeg; in Duitsland de

¹ Een deel van deze bijdrage is, soms anders verwoord, eerder verschenen onder de titel ‘Communio: een levende kerkgeschiedenis’ in *Communio* 2015, nr. 3-4, pp. 251-259.

² Zie: José Orlandis, *Geschiedenis van de katholieke Kerk in de tweede helft van de 20e eeuw*, De Boog, Utrecht 2011, p. 90; Christoph Theobald in: Jean-Marie Mayeur e.a. *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, Desclée, Paris 2000, deel 13, pp. 169-217; Elio Guerriero, *Hans Urs von Balthasar – mémoire chrétienne*, Desclée, 1993 (uit het Italiaans).

gemeenschappelijke synode van de West-Duitse bisschoppen (1971-1975). De liturgie werd op korte termijn nagenoeg overal in West-Europa gevierd in de volkstaal; de handcommunie werd algemeen gebruikelijk; de deelname aan de zondagse Eucharistie en het ontvangen van het boete sacrament liepen snel terug, terwijl het aantal ambtsverlatingen sterk toenam³.

Op internationaal niveau werden er spanningen zichtbaar rond de in 1969 in Rome opgerichte Internationale Theologencommissie. Vele theologen waren door hun deelname aan het concilie en de invloed van de media daaromtrent internationaal bekende persoonlijkheden geworden. De eerdergenoemde Von Balthasar had op geen enkele manier deelgenomen aan het concilie, terwijl hij kon bogen op een zeer omvangrijk theologisch oeuvre van ongeveer honderd boeken. Speelt daarin zijn relatie met de Zwitserse arts, bekeerlinge en mystica Adrienne von Speyr (1902-1967)? Hun relatie met het door hen als een goddelijke missie opgerichte seculiere instituut van de 'Johannes Gemeinschaft' en het feit dat Von Balthasar de Sociëteit van Jezus had (moeten) verlaten en enkele jaren diocesaan gezien thuisloos was? Daarover heerst onduidelijkheid. Von Balthasar maakt sedert 1969 wel deel uit van de zojuist genoemde Internationale Theologencommissie, die van meet af aan een nauwe band onderhield met de Congregatie van de Geloofsleer in Rome.

2. *Bundeling, tijdschrift*

Niemand was er verwonderd over dat het vernieuwde elan en het verlangen elkaar te blijven ontmoeten ertoe leidde dat vanaf 1965 een nieuw internationaal theologisch tijdschrift verscheen met de naam *Concilium*. Toonaangevend waren de namen van Yves Congar (Frankrijk), Hans Küng (Zwitserland), Karl Rahner (Duitsland), Edward Schillebeeckx (Nederland en België); zij staan aan het begin. Ook Hans Urs von Balthasar en Joseph Ratzinger lieten hun stem klinken in de eerste nummers. De cahiers van *Concilium* verschijnen vandaag in zes talen. Tussen 1976 en 2002 bestond er ook een Nederlandstalige editie. Het blad pretendeert gestalte te geven aan wat men veelal noemt: "de geest van het concilie". Ik denk dat men zeggen mag dat het vooral een 'forum-functie' heeft. Het ontwikkelde zich in de richting van een modernisering van de katholieke Kerk vanuit de Kerk zelf en de vaak erkende behoefte aan aanpassing vanuit de "tekenen des tijds" (LG 4 en 11).

3. *Communio*

Het tijdschrift *Communio*⁴ koos zonder compromis voor de leidende ecclesiologische beginselen van Vaticanum II, anders dan het door het boek *De Kerk* (1962) van Hans Küng gepromote synodale accent. Deze lijn werd later bevestigd door de bisschoppensynode van 1985. Urs von Balthasar staat in 1974 aan het begin van een Duitstalig cahier, dat streefde naar internationalisering. Over een eventueel tijdschrift moet hij veel eerder al met Adrienne von Speyr hebben gesproken⁵. Hij onderhoudt nauwe contacten met Fransen als Louis Bouyer (tot de katholieke Kerk toegetreden predikant en later oratoriaan), de dominicaan Marie-Joseph Le-Guillou die spoedig ziek werd en overleed, evenals de jezuïet Jean Daniélou die eveneens snel stierf. Ook de Duitse theoloog Joseph Ratzinger is van meet af aan betrokken. Vanaf 1975 wordt

³ Voor Nederland zie o.a. P. Hamans, *Het pastoraal concilie van de Nederlandse kerkprovincie (1966-1970) en het bisdom Roermond in de jaren zestig* (Boog, Betsaida, 2018)

⁴ Zie hiervoor Jan-Heiner Tück, hoofdredacteur van de Duitstalige editie van *Communio*, in het jubileumnummer van de Franstalige uitgave, *Communio* (Fr.), 2025, nrs. 2-3, pp. 179-189.

⁵ Zie Jeroen Smith, *Adrienne von Speyr – Gehoorzaam aan het Woord*, Katholiek Alpha Centrum, Leiden, 2020, p. 137-138

het plan tot internationalisering meer definitief. De inbreng van de Fransman Henri de Lubac (1896-1991) in dit stadium is wat onduidelijk. Doordat Von Balthasar decennia lang jezuïet is geweest, maar de Sociëteit heeft verlaten vanwege zijn eerder genoemde zending die hij deelde met Adrienne, had hij een deel van zijn vorming ontvangen in Lyon-Fourvière en was daardoor persoonlijk bevriend met De Lubac, die soms een vakantieperiode doorbracht in een chalet van de familie Von Balthasar, een vriendschap die tot hun dood heeft stand gehouden. Met elkaar delen zij hun grote aandacht voor de traditie en de kerkvaders wanneer het gaat om de ecclesiologie. Theologen als Walter Kasper, Karl Lehmann en de dominicaan Christoph Schönborn herkenden zich hierin. Het begin werd gemaakt. Het onvoorziene overlijden van Daniélou in de zomer van 1974 plaatste Frankrijk in deze ontwikkeling een ogenblik terzijde. Dit overlijden was waarschijnlijk tevens de brug om Von Balthasar in contact te brengen met een groep jonge leken rond Mgr. Maxim Charles, de rector van de basiliek van Sacré-Coeur op Montmartre en hun tijdschrift *Résurrection*, een groep die zocht naar kerkelijk goed gefundeerde wijsgerige en theologische verdieping. Daar werd de basis gelegd voor een Franse editie van het nieuwe tijdschrift. Vier van de Franse redacteurs – samen met hun echtgenoten – alsmede de huidige internationale coördinator, de priester Jean-Robert Armogathe, dateren nog van die tijd. De naam *Communio* is naar verluidt, door Von Balthasar ontleend aan de Italiaanse beweging rond de priester Giussiano, met wie hij nauwe banden onderhield.

4. Methodiek

Van meet af aan is het bij *Communio* gebruikelijk dat jaarlijks, bij voorkeur steeds in een ander land en vaak rond het feest van Hemelvaart, een vergadering plaats vindt van hoofdredacteurs en hun eventuele assistenten. Tijdens die bijeenkomst worden thema's gekozen voor het volgende jaar of voor enkele jaren; auteurs, veelal uit verschillende landen en culturen worden voorgesteld. De artikelen worden doorgegeven c.q. vertaald. Naast het internationaal gedeelde onderwerp, heeft iedere taal-editie de vrijheid om voor haar eigen uitgave enkele bijdragen toe te voegen naar eigen voorkeur, dus 'buiten thema' en vaak vooral van belang voor een meer beperkt taalgebied of land. Deze eigenheid, van meet af aan kenmerkend voor *Communio*, geniet algemene sympathie en ligt geheel in de lijn van katholieke kerkelijkheid, waar eenheid en particulariteit worden gecombineerd. Op dit moment bestaan er, naast de Nederlandse uitgave, elf edities: Braziliaans, Duits, Engelstalig vanuit de Verenigde Staten, Frans, Hongaars, Kroatisch, Pools, Portugees, Sloveens, Argentijns, Tsjechisch. Enigszins verwonderlijk is dat er thans geen Italiaanse editie meer bestaat; die is er wel enkele decennia geweest, maar op dit moment lijkt een uitgeverij in samenspraak met een redactieteam niet tot een overeenkomst te kunnen komen. Voor wat de Nederlandstalige editie betreft hebben de Vlaamse priester Stefaan Van Calster en de jezuïet Gerard Wilkens decennialang een bijdrage gegeven aan de voortgang van het tijdschrift, een taak die met verve werd overgenomen door de oud-seminarierector en exegeet Filip De Rycke en die thans in verantwoorde handen is van de moraaltheoloog en rector van het seminarie Rolduc, dr. Lambert Hendriks.

5. Doelstelling, waar gaat het om?

Met het voorafgaande historische overzicht is de grond-intuïtie van *Communio* in belangrijke mate reeds aangeduid. Op doctrinair niveau zijn de documenten van Vaticanum II de basis van ons actuele kerkelijk belijden, niet als een beginpunt van een blijvende evolutie van gevarieerd kerkelijk leven, maar als fundament van de Kerk als tegelijkertijd Lichaam van Christus en Volk van God, in een balans die ons van Godswege is gegeven en in de katholieke traditie is

verankerd. Katholiek en internationaal als basis, zonder zich uit te leveren aan een tegenstelling tussen progressief en conservatief. Geen ‘sacristie-problemen’ rond organisatorische beeldvorming of kwesties ‘in de geest van het Concilie’, maar een uitdieping en verantwoording van de katholieke identiteit vanuit een samengaan van verstand en hart⁶. Daarbij gaat het om de voortdurende dialoog tussen het officiële belijden van de katholieke Kerk en de hedendaagse cultuur wereldwijd. Essentieel daarbij is de alom gegroeide interesse voor spiritualiteit, voor geestelijk leven als individuele ontwikkeling en benaderd c.q. beleefd vanuit diverse godsdiensten (deels geïnventariseerd door Henri Bremond (+1933) en aan vorige generaties doorgegeven via het overbekende oude seminarie-handboek van sulpicien Tanqueray (+1931)). *Communio* wil duidelijk maken dat de ware katholieke traditie dit individualisme overstijgt en behoort tot het wezen van het kerkelijk leven. Von Balthasar spreekt in dat kader van ‘een knielende theologie’⁷. Kortom, een open theologische benadering vanuit de essentie van de kerkelijke belijdenis. Dat het voorwoord van het boek *Katholiek*⁸, waarnaar hier wordt verwezen, geschreven wordt door Henri de Lubac als de ‘vader van de nouvelle théologie’ is in dezen niet zonder betekenis.

Op andere doch vergelijkbare wijze wordt dit doel omschreven door Corinne Marion, samen met haar echtgenoot – een in Frankrijk alom bekende filosoof en lid van de Académie Française – eveneens redactrice van het eerste uur. Zij vermeldt dat *Communio* een tijdschrift is, dat op heldere wijze het geloof brengt van de Kerk, zoals dat tot uitdrukking komt in het symbolum van de apostelen en dat niet bang is om te botsen met de hedendaagse cultuur. Zelfs als de wereld zich van God heeft verwijderd en beweert gemakkelijk zonder God te kunnen, terwijl het zoeken naar de waarheid die veel van onze tijdgenoten bezighoudt in zekere zin deze aanspraak logenstraft. Immers, van een christen geldt: niets wat bestaat is vreemd aan de Openbaring van de liefde van God; reden waarom het de culturele taak van *Communio* is om te proberen een hermeneutiek na te streven van de wereld door het christelijk geloof⁹.

Christophe Bourgeois, huidige hoofdredacteur van de Franstalige editie, zegt: “Het tijdschrift moet het geloofs-denken verankeren in de huidige cultuur, zonder specialistisch te zijn zoals *Concilium*. Tussen vernieuwing en trouw gaat het om de levende traditie van de Kerk. Naar die communio heeft de wereld vandaag dorst¹⁰. Spiritualiteit wordt daarom altijd geplaatst in kerkelijk verband en gedragen door een verantwoord geloof.

Met een ander accent leest men dit bij de Franse romanschrijver Georges Bernanos (+1948) – over wie Urs von Balthasar reeds in 1956 in het Duits een lijvige literaire studie heeft geschreven – bij wie men leest: “Het is juist de opdracht van de Kerk om de bronnen terug te vinden van de *vreugde* die de mensen verloren hebben”¹¹.

Mgr. drs. Joris Schröder studeerde theologie, catechetiek, psychologie en geschiedenis in Straatsburg, Lyon en Nijmegen. Hij was als priester bijna twee decennia docent en schoolpastor in het middelbaar onderwijs; daarna vicaris-generaal in het bisdom van 's-Hertogenbosch, enige jaren verantwoordelijk voor de kathedraal en studierector c.q. spiritueel begeleider van het seminarie; hij verzorgt bezinningsdagen en publiceert regelmatig over spiritualiteit.

⁶ Deze paragraaf is sterk geïnspireerd door Jean Duchesne, één der Franse redacteurs van het eerste uur, in zijn recente bijdrage *Les défis de 'Communio'* in het jubileumnummer *Communio* (Fr), 2025 pp. 167-177

⁷ Zie o.a. Philippe Barbarin, *Théologie et sainteté* – Introduction à Hans Urs von Balthasar, édit. Parole et Silence, 1999 ; Hans Urs von Balthasar, *Qui est l'Eglise?* édit. Parole et Silence, 2000; Hans Urs von Balthasar, *Catholique*, édit. Communio-Fayard, 1976.

⁸ Hans Urs von Balthasar, *Catholique*, vertaling door Georges Chantaine en geautoriseerd door de schrijver, Fayard, Parijs 1976.

⁹ Jubileumnummer *Communio* (Fr), 2025 pp. 163-166.

¹⁰ In weekblad *Famille Chrétienne*, nr. 2486, 6-12 september 2025, p. 37.

¹¹ vgl. Georges Bernanos, *Oeuvres romanesques*, Parijs, Gallimard (Pléiade), 1961, p. 1239. Cf. p. 1046.